

Powojenny Kazimierz w negatywach Eugeniusza Wilczyka

Informacje o autorce: bibliotekoznawczyni, fotografka, starszy asystent w Muzeum Krakowa, Dział Fotografii Krakowskiej, <https://orcid.org/0009-0008-4225-833X>

Information about the author: library science specialist, photographer, Senior Assistant Curator at the Museum of Kraków, Kraków Photography Department of the Museum of Kraków, <https://orcid.org/0009-0008-4225-833X>

Abstrakt: Celem artykułu jest zaprezentowanie zespołu 941 negatywów autorstwa Eugeniusza Wilczyka, zakupionych do zbiorów Muzeum Krakowa dzięki dotacji z programu *Rozbudowa zbiorów muzealnych – program własny Narodowego Instytutu Muzeów, 2024*. Eugeniusz Wilczyk, historyk sztuki i fotograf, wieloletni pracownik Pracowni Konserwacji Zabytków w Krakowie, od końca lat pięćdziesiątych do końca lat osiemdziesiątych XX wieku wykonał wiele fotografii dokumentujących krakowski Kazimierz i jego okolice. Zbiór ten stanowi bardzo cenne źródło ikonograficzne do badań nad powojenną historią dzielnicy.

Postwar Kazimierz District in the Negatives of Eugeniusz Wilczyk

Abstract: The goal of the paper is to present the group of 941 photographic negatives by Eugeniusz Wilczyk which have been acquired for the collection of the Museum of Kraków thanks to the financial support from the *Development of Museum Collections Grant Programme, 2024* - a genuine grant programme offered by the National Institute for Museums. Eugeniusz Wilczyk, an art historian and photographer, a staff member of the Monument Conservation Studio in Kraków of many years' standing, produced a vast number of photographs documenting the history of Kraków's Kazimierz district and its surroundings from the late 1950s until the late 1980s. His collection constitutes a priceless source of iconographic material to be used for future research on the postwar history of the district.

Słowa kluczowe: Wilczyk, Kazimierz, fotografia, negatywy, powojenne, transformacje, ikonografia

Keywords: Wilczyk, Kazimierz District, photography, negatives, postwar, transformations, iconography

Każdego roku zbiory Muzeum Krakowa powiększają się o liczne fotografie związane z miastem czy to za sprawą uwiecznionych na nich miejsc, wydarzeń i osób, czy też ze względu na fakt, że ich autorami są krakowianie. W 2024 roku do muzealnej kolekcji trafiło 1305 zdjęć w postaci odbitek i negatywów. Znaczną ich część stanowi zespół 941 negatywów autorstwa Eugeniusza Wilczyka ukazujących głównie krakowską dzielnicę Kazimierz w latach powojennych, a zakupionych ze środków programu *Rozbudowa zbiorów muzealnych – program własny Narodowego Instytutu Muzeów, 2024*, finansowanego z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Eugeniusz Wilczyk urodził się w 1931 roku w Krakowie, ukończył historię sztuki na Uniwersytecie Jagiellońskim, a swoją drogę zawodową związał z Pracowniami Konserwacji Zabytków w Krakowie¹, gdzie przez wiele lat prowadził pracownię fotograficzną dokumentującą poddawane konserwacji budynki i dzieła sztuki. Fotografowanie Kazimierza rozpoczął jednak jeszcze pod koniec lat pięćdziesiątych XX wieku, zatem przed podjęciem pracy w PKZ (zatrudnił się tam w połowie lat sześćdziesiątych). Zespół zdjęć, który stworzył, nie ma charakteru wyłącznie dokumentacyjnego (choć jego wartość dokumentalna jest bardzo duża), nie jest też formą katalogu zabytków dzielnicy, czego można by się spodziewać, biorąc pod uwagę

¹ Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków (PP PKZ) zostało utworzone w 1950 r. w Warszawie w celu wykonywania badań i opracowań naukowych, ekspertyz, projektów architektonicznych dla wszystkich dziedzin ochrony dóbr kultury. Przeprowadzało kompleksowe konserwacje i renowacje zabytków architektury, dzieł sztuki oraz rzemiosła artystycznego. Posiadało szereg oddziałów w całym kraju, w tym w Krakowie, gdzie swoje pracownie miało w kilku lokalizacjach na Kazimierzu. Pracownia fotograficzna mieściła się w kamienicy Landauów przy ul. Szerokiej 2. Historia PPKZ [online]. Polskie Pracownie Konserwacji Zabytków S.A. [dostęp 12 czerwca 2025]. Dostępny w internecie: https://www.ppkz.pl/o_firmie/historia/.

wykształcenie twórcy. Sam autor twierdził, że zdjęcia Kazimierza wykonywał z myślą o wydaniu albumu fotograficznego, gdy jednak przedstawił portfolio w jednym z wydawnictw, spotkał się z odmową, a jego zdjęcia określono mianem „antypropagandy”. Porzucił więc pomysł, ale nie fotografowanie. W wersję o albumie z różnych względów nie do końca wierzy syn fotografa, Wojciech Wilczyk². Jego zdaniem działania ojca nie miały praktycznego celu, były raczej „próbą fotografowania tego, czego już nie ma, fotografowania duchów”³, swoistą podróżą do krainy dzieciństwa i staraniem, aby w kadrze zatrzymać ślady świata, który został brutalnie unicestwiony. Eugeniusz Wilczyk znał bowiem Kazimierz przedwojenny – z żydowskimi mieszkańcami, ich zwyczajami, tradycjami i religijnością, gwarny i gęsto zaludniony. Jako dziecko mieszkał na sąsiednich Grzegórkach: przy ulicy Żółkiewskiego 18, następnie w narożnej kamienicy przy ulicach Grzegorzeckiej 14 / św. Łazarza 21 i w końcu przy ulicy Metalowców 3⁴. W 1938 roku rozpoczął naukę w szkole podstawowej przy ulicy Dietla, gdzie znaczna część jego kolegów z klasy była wyznania mojżeszowego.

Kiedy blisko dwie dekady później fotograf sięgnął po aparat i wyruszył w teren, było to już zupełnie inne miejsce. Wciąż stały tam co prawda synagogi i domy modlitwy, cmentarze żydowskie oraz kamienice ze swoimi podwórkami i oficynami, ale wiele z nich było w złym stanie, wręcz popadało w ruinę, lub pełniło zupełnie odmienne od poprzednich funkcje. Okolica nie była bezлюдna, ale znacznej części tworzącej ją społeczności już nie było. Kazimierz zamieszkiwał teraz ktoś inny – przede wszystkim grupy ludności przesiedlone tam przez Niemców w czasie wojny, głównie z Podgórza, na którym w 1941 roku utworzono getto. Przybysze spoza dzielnicy rzadko zapuszczali się na teren Kazimierza, ponieważ miał opinię niebezpiecznego, kojarzony był z przestępczością, problemami społecznymi, zaniebdaniem i biedą⁵. Jakkolwiek nie odmieniło to prędko sytuacji i wizerunku dzielnicy, w latach pięćdziesiątych, szczególnie w ich drugiej połowie, coś zaczynało się powoli zmieniać, przynajmniej jeśli chodzi o tkankę architektoniczną. Ruszały pierwsze wyburzenia i remonty – dzięki

pracom renowacyjnym prowadzonym w latach 1956–1959 swój kształt odzyskała Stara Synagoga, gdzie utworzono muzeum, na cmentarzu Remu w 1959 roku rozpoczęto prace wykopaliskowe, w wyniku których odkryto i ponownie ustawiono kilkaset kamiennych macew, w latach 1948–1960 odbudowano część domów przy zachodniej pierzei ulicy Szerokiej, powstawały również nowe budynki, jak ten wybudowany w 1954 roku w miejscu synagogi Na Górcze⁶.

Poczucie pustki wynikające z braku społeczności żydowskiej, silny rozdźwięk między obrazami dzielnicy sprzed lat, wyraźnie zapisanymi w pamięci, a jej ówczesnym stanem, kolejne przemiany znanego mu krajobrazu, który ulegał właśnie następnym transformacjom, najprawdopodobniej pchnęły Eugeniusza Wilczyka do zajęcia się tym tematem. Formalny kształt jego pracy mógł być inspirowany, jak przypuszcza Wojciech Wilczyk, albumem towarzyszącym wystawie *Rodzina człowieka* pod kuratelą Edwarda Steichena, która miała miejsce w 1955 roku w Muzeum of Modern Art w Nowym Jorku, a następnie wędrowała po różnych krajach, w tym Polsce, gdzie dotarła w 1959 roku⁷.

O ile nie sposób już dziś z całą pewnością stwierdzić, co dokładnie motywowało fotografa, wyraźnie widoczne jest to, że przynajmniej w początkowej fazie motywacja ta musiała być silna. Wilczyk z dużym zaangażowaniem raz po raz przemierzał wtedy ulice dawnego miasta żydowskiego, przede wszystkim Szeroką, Lewkową, Ciemną, Józefa, Kupa, Izaaka i Estery, odwiedzając z aparatem te same lokalizacje po wielokroć, patrząc na nie z różnej perspektywy: z parteru, z okien, a nawet i dachów budynków. Z biegiem lat zaczął fotografować również zachodnią, chrześcijańską część dzielnicy, poświęcając dużo uwagi jej kościołom, zabudowaniom i ogrodom klasztornym oraz ulicom Skalecznej, Paulińskiej, Bożego Ciała i Krakowskiej. W efekcie tej pracy, wykonywanej z różną intensywnością (największą w latach 1959–1964) od końca lat pięćdziesiątych aż po koniec lat osiemdziesiątych, przy użyciu różnych aparatów fotograficznych (głównie średnioformatowych Praktisix, Felxaret oraz małoobrazkowej lustrzanki Praktica Fx3⁸), powstał zbiór kilkuset negatywów ukazujących pierzeje kazimierskich ulic, zaułki i pasáže, synagogi, domy modlitwy, kościoły, cmentarze, stare kamienice z ich podwórkami i oficynami oraz budynki właśnie powstające, targ na placu Nowym, plac Wolnica, panoramiczne widoki miasta widzianego z góry, a we wszystkich tych miejscach nowych mieszkańców dzielnicy i ich codzienne życie. Mnóstwo kadrów stworzonych z tęsknoty i chęci uchwycenia odchodzącej rzeczywistości. Szeroka publiczność po raz pierwszy miała okazję zobaczyć część z nich w 1988 roku w synagodze Poppera podczas wystawy zorganizowanej w ramach inauguracyjnej edycji Festiwalu Kultury Żydowskiej. W zbiorach Muzeum Krakowa znajduje się 49 odbitek pochodzących z tej ekspozycji, zakupionych rok później⁹, zaś negatywy, z których powstały, są wśród 941 właśnie pozyskanych.

Muzeum Krakowa uznało zespół ten za niezwykle cenny materiał do badań nad powojenną historią Kazimierza, doskonale obrazujący jego stan i zachodzące zmiany w okresie, można by rzec, przejściowym, kiedy utracił on znaczną część tworzącej go wcześniej społeczności. Jak pisał

² Wilczyk Wojciech: *Piękne czasy*. W: *PL: tożsamość wyobrażona*. Red. Joanna Tokarska-Bakir. Warszawa 2013, s. 132.

³ Bojarska Katarzyna, Wilczyk Wojciech: *Zobacz synku, jak sprytnie to sobie ktoś wymyślił, żeby w bóżnicy była wytwórnia butów*. *Wojciech Wilczyk w rozmowie z Katarzyną Bojarską* [online]. Widok. Teorie i Praktyki Kultury Wizualnej [dostęp 12 czerwca 2025]. Dostępny w internecie: <https://www.pismowidok.org/pl/archiwum/2016/12-auto-foto-biografie/zobacz-synku-jak-sprytnie-to-sobie-ktos-wymyslil>.

⁴ Wilczyk Wojciech: *Piękne czasy...*, s. 135.

⁵ Murzyn Monika A.: *Kazimierz. Środkowoeuropejskie doświadczenie rewitalizacji*. Kraków 2006, s. 121–123.

⁶ *Ibidem*, s. 127.

⁷ Wilczyk Wojciech: *Piękne czasy...*, s. 149.

⁸ *Ibidem*, s. 147.

⁹ Nr inw. od MHK-Fs8300/IX do MHK-Fs8348/IX.

Stara Synagoga ujęta od ul. Szerokiej, 1961; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9693/N/5

Dziewczynka skacząca na skakance na ul. Bartosza, obok mur Starej Synagogi, 1961; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9693/N/14

Synagoga Remu, przed nią gruz z rozebranego budynku, 1963; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9694/N/7

Fragment cmentarza Remu z ponownie ustawionymi nagrobkami, ok. 1960; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9694/N/4

Monika A. Murzyn, gdy „Ocalone żydowskie dziedzictwo stało się (...) w dużej mierze dziedzictwem bez dziedziców”¹⁰ i zabrakło osób, które w sposób naturalny zapewniłyby mu ochronę i kontynuację. Nowi mieszkańcy dopiero się zadomawiali, a władza socjalistyczna nie była zainteresowana przywróceniem dobrego stanu zabytkowych obiektów, podobnie jak i infrastruktury mieszkaniowej. Fotografie Wilczyka pokazują Kazimierz, jakim był, zanim stał się punktem obowiązkowym na liście niemal każdego turysty odwiedzającego Kraków i swoistym rozrywkowym centrum miasta, jakim jest obecnie.

Warte odnotowania są również artystyczne walory zespołu. Znaczną część zdjęć fotograf wykonał, będąc jeszcze na początku swojej fotograficznej praktyki, lecz mimo

to i w nich widać bardzo dobre wyczucie kompozycji, wrażliwość na światło i umiejętność wychwytywania interesujących sytuacji społecznych. W świecie zalewanym obrazami generowanymi za pomocą sztucznej inteligencji, gdy możliwe staje się spreparowanie wizerunków ludzi i miejsc dowolnie odległych w czasie, zespół autentycznych kadrów, pokazujących faktyczne realia miejsca, gdzie jedynym nałożonym filtrem jest wrażliwość i zdolności autora, ma ogromną wartość.

Zakupiony zbiór fotografii jest sukcesywnie opracowywany. Został podzielony na podgrupy, przede wszystkim

¹⁰ Murzyn Monika A.: *Kazimierz. Środkowoeuropejskie...*, s. 121.

Dzieci na podwórku synagogi Remu, w tle dom dozorczy, ok. 1962; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9694/N/26

Dzieci na dziedzińcu przed synagogą Wolfa Poppera (zwaną też Bocią) przy ul. Szerokiej 16, przed 1964; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9695/N/5

Fragment wschodniej pierzei ul. Szerokiej, początek lat sześćdziesiątych XX w.; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9695/N/15

Pranie suszące się na ul. Szerokiej, początek lat sześćdziesiątych XX w.; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9695/N/23

ze względu na znajdujące się na zdjęciach miejsca i tematy. Dwie osobne grupy wydzielono przez odmienny, mało-obrazkowy format negatywów, jedną dodatkowo z uwagi na użycie błony barwnej. Podział na zespoły wygląda następująco:

- nr inw. MHK-9693/N/1-51 – Stara Synagoga
- nr inw. MHK-9694/N/1-78 – Synagoga i cmentarz Remu
- nr inw. MHK-9695/N/1-41 – Ulica Szeroka
- nr inw. MHK-9696/N/1-23 – Ulice Lewkowa i Ciemna
- nr inw. MHK-9697/N/1-6 – Ulica Bartosza i plac Bawół
- nr inw. MHK-9698/N/1-6 – Ulica Jakuba

- nr inw. MHK-9699/N/1-26 – Rejon ulic Izaaka, Kupa i Estery
- nr inw. MHK-9700/N/1-30 – Ulica Józefa
- nr inw. MHK-9701/N/1-2 – Ulica Warszawera
- nr inw. MHK-9702/N/1-18 – Ulica Meiselsa i pasaż
- nr inw. MHK-9703/N/1-12 – Plac Nowy
- nr inw. MHK-9704/N/1-8 – Ulica Miodowa
- nr inw. MHK-9705/N/1-33 – Ulica Krakowska
- nr inw. MHK-9706/N/1-3 – Ulica Augustiańska
- nr inw. MHK-9707/N/1-8 – Plac Wolnica i ratusz kazimierski

Ul. Lewkowa, skrzyżowanie z ul. Ciemną, pierwsza połowa lat sześćdziesiątych XX w.; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9696/N/9

Plac Bawół, przełom lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w.; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9697/N/4

Fragment ul. Kupa przy skrzyżowaniu z ul. Warszawiera, w głębi synagoga Kupa, przełom lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w.; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9699/N/2

Synagoga Izaaka, przełom lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w.; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9699/N/7

- nr inw. MHK-9708/N/1-8 – Ulica Bożego Ciała
- nr inw. MHK-9709/N/1-81 – Kościół Bożego Ciała i klasztor Kanoników Regularnych
- nr inw. MHK-9710/N/1-2 – Szpital Zakonu Bonifratrów
- nr inw. MHK-9711/N/1-46 – Kościół św. Katarzyny Aleksandryjskiej i św. Małgorzaty
- nr inw. MHK-9712/N/1-14 – Ulica Paulińska
- nr inw. MHK-9713/N/1-31 – Ulica Skaleczna
- nr inw. MHK-9714/N/1-60 – Skalka
- nr inw. MHK-9715/N/1-7 – Cmentarz żydowski przy ulicy Miodowej

- nr inw. MHK-9716/N – Gazownia Miejska
- nr inw. MHK-9717/N/1-2 – Dębniki
- nr inw. MHK-9718/N/1-36 – Nad Wisłą
- nr inw. MHK-9719/N/1-58 – Panoramy Krakowa
- nr inw. MHK-9720/N/1-27 – Sienie i podwórka
- nr inw. MHK-9721/N/1-6 – Budynki i ulice
- nr inw. MHK-9722/N/1-9 – Zwierzęta
- nr inw. MHK-9723/N/1-183 – Na Kazimierzu (film mało- obrazkowy)
- nr inw. MHK-9724/N/1-35 – Na Kazimierzu (film mało- obrazkowy, barwny).

Wylot ul. Szerokiej na ul. Józefa, pierwsza połowa lat sześćdziesiątych XX w.; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9700/N/6

Fragment ul. Józefa z masywnymi belkami wspierającymi ścianę jednej z kamienic, pierwsza połowa lat sześćdziesiątych XX w.; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9700/N/8

Pasaż pomiędzy ulicami Józefa i Meiselsa, lata sześćdziesiąte XX w.; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9702/N/3

Podwórko i fragment kamienicy przy ul. Augustańskiej 22, lata sześćdziesiąte XX w.; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9706/N/2

Pozyskane fotografie są jak na razie prezentowane pojedynczo w mediach społecznościowych Muzeum Krakowa, przede wszystkim na Facebooku oraz na stronie Fotografia Krakowska¹¹. Są udostępniane dalej przez osoby odwiedzające stronę i wzbudzają bardzo duże zainteresowanie, szczególnie wśród byłych i obecnych mieszkańców Kazimierza, którzy chętnie dzielą się wspomnieniami przez nie przywoływani. W 2027 roku zakupiony zespół będzie

można zobaczyć w szerokim wyborze. Po niemal 40 latach od pierwszej ekspozycji fotografie Eugeniusza Wilczyka powrócą na Kazimierz, tym razem do Starej Synagogi, gdzie Muzeum Krakowa we współpracy synem fotografa Wojciechem Wilczykiem przygotowuje ich wystawę.

Bibliografia

Opracowania

¹¹ Fotografia Krakowska, strona prowadzona na Facebooku przez Dział Fotografii Krakowskiej Muzeum Krakowa jest dostępna pod adresem: <https://www.facebook.com/FotografiaMHK>.

Bojarska Katarzyna, Wilczyk Wojciech: *Zobacz synku, jak sprytnie to sobie ktoś wymyślił, żeby w bóżnicy była wytwórnia butów. Wojciech Wilczyk w rozmowie*

Plac Nowy ze sprzedawcami i klientami, początek lat sześćdziesiątych XX w.; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9703/N/4

Fragment ul. Krakowskiej z dawnym ratuszem kazimierskim w głębi, 1963; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9705/N/17

Fragment ul. Dajwór z budynkiem dawnej mykwy za wysokim parkanem, 1962; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9705/N/25

Dwaj chłopcy przed prowizoryczną bramą ogrodu klasztoru Paulinów na Skalce, w głębi kościół św. Michała Archanioła, lata sześćdziesiąte XX w.; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9714/N/58

z *Katarzyną Bojarską* [online]. Widok. Teorie i Praktyki Kultury Wizualnej [dostęp 12 czerwca 2025]. Dostępny w internecie: <https://www.pismowidok.org/pl/archiwum/2016/12-auto-foto-biografie/zobacz-synku-jak-sprytnie-to-sobie-ktos-wymyslil>

Murzyn Monika A.: *Kazimierz. Środkowoeuropejskie doświadczenie rewitalizacji*. Kraków 2006

Wilczyk Wojciech: *Piękne czasy*. W: *PL: tożsamość wyobrażona*. Red. Joanna Tokarska-Bakir. Warszawa 2013, s. 129–167

Strony internetowe

Fotografia Krakowska. Muzeum Krakowa [dostęp 12 czerwca 2025]. Dostępny w internecie: <https://www.facebook.com/FotografiaMHK>

Historia PPKZ. Polskie Pracownie Konserwacji Zabytków S.A. [dostęp 12 czerwca 2025]. Dostępny w internecie: https://www.ppkz.pl/o_firmie/historia/

Fragment ul. Bożego Ciała z murem otaczającym bazylikę Bożego Ciała, lata sześćdziesiąte XX w.; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9709/N/3

Fragment dziedzińca klasztoru Kanoników Regularnych Laterańskich przy ul. Bożego Ciała z przechodzącym zakonnikiem, lata sześćdziesiąte XX w.; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9709/N/47

Podwórko przy ul. Skalecznej 8, lata sześćdziesiąte XX w.; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9713/N/31

Chłopiec w bramie kamienicy, lata sześćdziesiąte XX w.; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9720/N/1

Fragment zabudowy Kazimierza widziany ze szczytu kościoła św. Katarzyny, ok. 1970; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9719/N/57

Część wschodniej pierzei ul. Szerokiej z nowo powstającymi budynkami, przełom lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w.; w zbiorach MK, nr inw. MHK-9695/N/41